

УДК 94(475)»1918» (045)

Є.С. ГОРБ

ПОЛІТИЧНА БОРТЬБА НА ТЕРЕНАХ ВЕЛИКОПОЛЬЩІ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ЛИСТОПАД – ГРУДЕНЬ 1918 Р.)**Горб Євген Сергійович** – здобувач кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету

Стаття присвячена висвітленню перебігу Листопадової революції на теренах Великопольщі протягом листопада – грудня 1918 р. На матеріалах місцевої преси та спогадів сучасників подій встановлено чітку хронологію формування та становлення Головної Народної Ради та її місцевих осередків. З'ясовано та проаналізовано витoki Великопольського повстання 1918-1919 рр.

Ключові слова: Листопадова революція, Великопольща, Головна Народна Рада, Великопольське повстання.

Статья освещает ход событий Ноябрьской революции на территории Великой Польши в течение ноября – декабря 1918 г. На материалах местной прессы и воспоминаний участников событий установлена четкая хронология формирования и становления Главного Народного Совета, а также его местных представительств. Выявлены и проанализированы истоки Великопольского восстания 1918-1919 гг.

Ключевые слова: Ноябрьская революция, Великая Польша, Главный Народный Совет, Великопольское восстание.

The article highlights the course of events in the November Revolution of Greater Poland during november – december 1918. On materials of the local press and memories in the events established a chronology of formation and establishment of the High Peoples' Council, as well as its local presence. Identified and analyzed the origins of the Greater Poland Uprising of 1918-1919.

Key words: November Revolution, Greater Poland, High Peoples' Council, Greater Poland Uprising.

© Є.С. Горб, 2013

Постановка проблеми. Більше 120 років Польща була позбавлена власної державності і перебувала в складі трьох імперій. Завершення I Світової війни та занепад Австро-Угорської, Німецької та Російської монархій створив сприятливі умови для відродження польської національної державності. Однак тривале перебування польських земель у складі трьох держав призвело до ізоляції окремих територій, зберігання стійких сепаратистських тенденцій тощо. Таким регіоном була, зокрема, Великопольща, яка кілька повоєнних років була міцним бастионом сепаратизму, де панували політичні партії консервативного спрямування, експлуатуючи міжнародні та міжстанові протиріччя, що склалися в регіоні внаслідок відновлення польської національної державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслені проблеми не знайшли належного висвітлення у вітчизняній історіографії. Серед спеціальних праць українських вчених, які певною мірою торкаються ситуації у Великопольщі під час Листопадової революції варто відзначити дисертаційне дослідження Л. Алексієвець, яка в загальних рисах окреслила утворення та діяльність Головної Народної Ради на переломі 1918/19 рр., а також роботу Польського Окружного Сейму в Познані [1].

Польські історики розглядали політичну боротьбу на теренах Познанщини переважно в контексті подій Великопольського повстання. Цьому, зокрема, присвячено ряд праць А. Чубинського [2; 4; 5; 6]. Однак у період домінування в польській історичній науці марксистської методології склалася стійка тенденція до негативізації діяльності Головної Народної Ради та, зокрема, її Комісаріату. Яскравим прикладом праць такого ґатунку є колек-

тивна монографія під редакцією А. Чубинського, присвячена робітничому руху на теренах Великопольщі у перше десятиліття після відновлення незалежності Польщі [3].

Головна Народна Рада зображається в ній як реакційна, консервативна сила, просякнута сепаратистськими тенденціями, вороже налаштована до великопольського робітництва. Наприкінці 90-х рр. XX ст., до ювілею утворення Головної Народної Ради, було випущено спеціальний випуск «Хроніки міста Познань», повністю присвяченого Головній Народній Раді [7].

Однак опубліковані в ньому статті торкалися переважно Познані і не висвітлювали хід подій у Великопольщі загалом.

Метою дослідження є висвітлення перебігу політичної боротьби за домінування у Великопольщі в перший місяць після відновлення польської державної незалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вранці 10 листопада 1918 р. в Познані стало відомо про перемогу революції в Німеччині. Не втрачаючи часу, близько опівдня того ж дня, солдатами була опанована познанська цитадель (т. зв. «Kernwerk»), а Національне Стронніцтво Робітників скликало «польське віче», на якому обговорювалося майбутнє Польщі загалом та Великопольщі зокрема. Президент парламентського Кола Польського В. Сейда на цьому зібранні оголосив про діяльність у Познані Громадянського Комітету, який взяв на себе функції тимчасового уряду. Після промови В. Сейди парламентське Коло Польське було визнано найвищою владою в регіоні. На зібранні Громадянського Комітету, яке відбулося після віче, були присутні представники соціал-демокра-

тів на чолі з Матушевським, що засвідчили свою солідарність з Комітетом.

11 листопада в Познані утворилася Рада робітників, а Громадянський Комітет було перейменовано на Народну Раду. Тоді ж було ухвалено рішення про утворення подібних Рад в кожному населеному пункті колишньої піднімецької Польщі, які, в свою чергу мали діяти спільно з Радами солдат та робітників. До виконавчого відділу Ради увійшло 15 осіб (Ф. Адамчак, С. Адамський, С. Анджейовський, Ф. Цейровський, Я. Дрвеський, В. Димек, В. Хедінгер, Кліщинський, Р. Лейтгебер, З. Левандовський, Ч. Мейснер, С. Міхалак, К. Ржепецький, В. Сейда, Сікорський) [8, 1]. Таким чином, Великопольща проігнорувала заклик частини польських політичних угруповань (а саме: Міжпартійного Кола, Зв'язку Розбудови Польської Держави, Національного Робітничого Зв'язку, Польського Народного Об'єднання, Ліги Польської Державності) утворити єдиний орган влади всіх польських земель та запобігти сепаратизму окремих територій (відозва від 8 листопада). У Познані утворилося двовладдя, репрезентоване Радою робітників та солдатів з одного боку та Народною Радою з іншого) [8, 3].

Солдатська рада Познані взагалі була налаштована проти навіть найменших асоціацій Познані з Польщею. Одна з промов, виголошена 10 листопада представником Ради солдатів завершувалася словами: «не хочемо уряду польського, хочемо більшовицького» [23, 14]. Така позиція познанського гарнізону була продиктована його складом – солдати були німцями. Вже у перші дні революції на Познанщині стало зрозуміло, що утворення Рад солдатських депутатів несе за собою і негативні наслідки. Причини цього досить влучно окреслив сучасник тих подій Л. Жадковський. Зокрема, він підкреслив, що на території Великопольщі практично не було соціалістів, а радикалів-соціалістів тим паче, – саме тому переворот у Великопольщі не міг розвиватися за німецьким сценарієм. Єдина причина, через яку революція в короткий термін опанувала всю Великопольщу – велика кількість військових гарнізонів, які утворювали Ради солдатських депутатів за німецьким взірцем. Але всі ці солдати були німцями і про приєднання колишніх пруських земель до складу незалежної Польщі не могло бути й мови. Це стало поштовхом для утворення на противагу солдатським та робітничим радам власних, польських органів революційної влади [23, 15].

10-12 листопада в Шамотулях, Вагровцю, Торуні, Хелмжі, Курніку, Яроціні, Гнезно, Костисьні, Виткові, Лешні, Баранові, Усці владу захопили Ради солдатів та робітників, а також Народні Ради, які склалися з поляків (більшість), німців та євреїв, а в Іновроцлаві, натомість, було сформовано Громадянський Комітет, який почав діяти спільно з тутешньою Радою солдатів і робітників [9, 1; 10, 1; 11, 1]. Тими ж днями відбулися перші зіткнення у новоутворених Радах солдатських і робітничих депутатів. Так, у Бидгощі член робітничої Ради соціаліст Штоссель виступив проти видання відозв від імені поляків. У цій ситуації було знайдено

компроміс – відозви ухвалено видавати польською та німецькою мовами. 13 листопада схоже питання постало на зібранні біля познанської ратуші – польські соціалісти скаржилися на відсутність своїх представників у Радах [9, 2]. Настрій тих днів яскраво ілюструє замітка, надрукована у «Кур'єрі Познанському» від 14 листопада, в якій спростовуються чутки про входження Познані до складу Польщі і дається доручення поліції – припинити поширення подібних погослосок [10, 3]. Агітація на користь німців також всіяко гамувалася – так, наприклад, 15 листопада стала відома пронімецька позиція довіреної особи Ради солдатів 20-го полку польної артилерії Г. Клейнова, що призвело до позбавлення його мандату від імені делегації полку [11, 1].

13 листопада Познанська Рада робітників і солдатів визнала Польську Народну Раду єдиним легальним органом влади [11, 2]. Того ж дня в Победжиськах, Сважеді, Виткові було утворено Солдатсько-робітничу Раду [12, 2; 14, 1]. 14 листопада Головною Народною Радою було оголошено про скликання на 3 грудня Польського Окружного Сейму. На сейм запрошувалися делегати, які досягли 20 років (чоловіки та жінки). Делегати мали бути обрані до 1 грудня. Сейм мав вирішити наступні питання: обрати і затвердити Головну Народну Раду в якості тимчасового уряду аж до переходу Великопольщі під владу незалежної Польської держави, окреслити засадничі принципи діяльності тимчасового уряду. До моменту обрання Ради вся влада мала знаходитися в руках трьох комісарів – С. Адамського, В. Корфанті, А. Пожвінського (Комісаріат Головної Народної Ради). Комісари закликали також обрати місцеві Народні Ради, які б мали діяти узгоджено з Радами солдатів та робітників з обов'язковим представництвом поляків у складі останніх [12, 1].

Самі члени Народних Рад визначали свої організації наступним чином: «...це національні польські організації, які обіймають владу над усіма польськими справами – політичними, господарчими, справами безпеки, управління повітом, гміною, шкільництвом і т. п...». Народні Ради мають підкорятися владі Головної Народної Ради, яка є «...найвищою польською владою для всіх поляків на землях колишньої Німеччини». Проте, поряд із цим зазначено, що влада Головної Народної Ради не обмежується лише територією Великого князівства Познанського. Робітничі та солдатські ради Комісаріат визначав як такі, що залишаються в залежності від німецького уряду [16, 3]. Вже у цих визначеннях спостерігається конфронтація між двома організаціями, що призвела до двовладдя внаслідок нечіткого окреслення повноважень Народних Рад та Рад робітничих і солдатських депутатів.

Одні з перших місцевих Народних Рад утворилися 13-19 листопада в Могильні, Сроді, Оструві, Понєці, Міській Горі, Одулянові, Торуні, Гданську, Бидгощі, Буджині, Буці, Гродзиську, Гливі, Ольштині [12, 2; 14, 1; 15, 1; 16, 2].

Тоді ж періодично продовжували з'являтися чутки, поширювані пронімецькими силами, зо-

крема Г. Клейновим про можливість захоплення Познані поляками найближчими днями. Головна Народна Рада всіляко спростовувала ці чутки у місцевій пресі, вбачаючи у подібній агітації намір посилити протистояння між поляками і німцями у Великопольщі [13, 1], а 18 листопада звернулася з письмовим протестом до німецького канцлера [15, 2].

14 листопада в Курніку на селянському віче було утворено Зв'язок селян, який згодом обрав Селянську Раду у складі 12 осіб, а у Бнині, натомість, Рада робітників та солдат захопила всю владу в місті. Були і курйозні випадки – у Гливицях в робітничій раді не засідає жодний представник від робітників. Натомість, раду опанували колишні міські посадовці [13, 1]. 20 листопада Рада солдатських і робітничих депутатів Гданська висловилася проти входження до складу Польщі, однак запевнила, що в разі бажання мешканців Познані увійти до складу Польської держави не буде чинити спротиву, оскільки Познанщина наразі є збитковою територією для Німеччини [15, 1].

Представники посольських кіл колишньої прусської території прагнули взяти участь у формуванні національного уряду. Незважаючи на призначення президентом ради міністрів невідомого представника Великопольщі І. Дацинського, вони все одно були готові працювати у новому уряді. Однак для великополяка не знайшлося жодного більш-менш впливового міністерського портфеля і вони поїхали ні з чим, висловивши протест проти будь-яких дій нового уряду [16, 1]. Головна Народна Рада звинуватила варшавський уряд та особисто Ю. Пілсудського в узурпації влади (за запевненням Ради від нього і не можна було чекати чогось іншого). Члени Ради звинуватили Ю. Пілсудського у тому, що замість створення уряду, репрезентуючого всі партії та суспільно-політичні сили, він обрав варіант фактично однопартійного кабінету, який складався з соціалістів та представників крайньої лівиці [17, 1]. Наприкінці листопада у варшавських часописах з'явилась інформація про можливість входження до нового кабінету міністрів трьох представників Великопольщі – Сейди (міністр закордонних справ), Енґліха (міністр фінансів) та В.Корфанти (міністр без портфеля, представник від народних демократів усієї Польщі). Представники Головної Народної Ради, що опублікувала ці відомості у «Познанському Кур'єрі» жодним чином не прокоментували цю новину [18, 1]. Однак, вже 3 грудня стало відомо про відмову представників Головної Народної Ради від посад в оновленому уряді – їм було запропоновано два неназвані конкретно

міністерські портфелі, а також посаду віце-міністра закордонних справ [19, 3].

Польський Оружний Сейм відбувся 3 – 5 грудня в Познані. На ньому було прийнято наступні ухвали: заборонити вирішувати долю колишніх німецьких територій Польщі без згоди представників Великопольщі; рекомендувати варшавському уряду створити коаліційний кабінет міністрів, який би репрезентував всі політичні сили та території Польщі; сейм виступив проти монополії державної влади у всіх сферах життя – рекомендувалося надати право самоврядування політичним, культурним, суспільним та релігійним організаціям; прийняти для польських робітників умови праці західного зразка, а також включити представників від робітництва до складу польської делегації на мирних переговорах [20, 2]. 6 грудня було обрано склад Головної Народної Ради. До неї увійшли Кришевич, Вольшцлейгер (голова), Поспех (заступник голови), а також секретарі К. Ржепецький і Мейснер. Було також обрано Комісаріат у складі 6 осіб: Адамського, Корфанти, Пожвинського, Сейди, Лашевського та Римера [21, 2]. Реакція інших політичних сил на легітимізацію Головної Народної Ради не змусила себе довго чекати – наприклад вже 13 грудня Центральний зв'язок консервативний Князівства познанського припинив своє існування на користь Німецької національної народної партії [22, 3].

Висновки. Таким чином, Польський Окружний Сейм легітимізував Головну Народну Раду, надавши їй характеру всенародно обраного органу влади. Повстання Головної Народної Ради, на наш погляд, було вдалим збігом обставин – німецькі солдати поширили Листопадову революцію Великопольцею, а місцеві поляки скористалися моментом і перехопили ініціативу, створивши розгалужену мережу місцевих органів влади – Народних Рад. Однак Великопольща продовжувала знаходитись у підвішеному стані – переговори про входження її до складу Польщі були зірвані, а Німеччина не хотіла змиритися із втратою своїх колишніх територій. Початок військових був неминучим.

Проблема впливу німецької Листопадової революції на розгортання революційного руху у Великопольщі має широкі перспективи для подальших наукових студій. Дослідження потребують проблеми переговорів представників Головної Народної Ради з урядом Німеччини та варшавським урядом Польщі, діяльності Рад солдатських та робітничих депутатів на теренах Великопольщі. Великий інтерес становить аналіз рецепції подій Листопадової революції у місцевій великопольській пресі тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексієвєць Л. М. Польща в 1918-1926 рр.: особливості відродження національної державності, формування суспільно-політичного устрою: дис. ... доктора іст. наук: 07.00.02 / Алексієвєць Леся Миколаївна. – Тернопіль, 2007. – 455 с.
2. Czubiński A. Historiografia Powstania Wielkopolskiego (1918-1919) / A. Czubiński // Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Katalog źródeł i materiałów / pod red. S. Sierpowskiego. – Poznań, 2005. – S. 19-37.
3. Czubiński A., Makowski E. Klasowy ruch robotniczy w Wielkopolsce w okresie II Rzeczypospolitej : praca zbiorowa. T. 1, Lata 1918-1928 / A. Czubiński, E. Makowski. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1963. – 422 s.
4. Czubiński A. Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Geneza - charakter – znaczenie / A. Czubiński. – Poznań: Wydawnictwo Kurpisz S. A., 2002. – 363 s.
5. Czubiński A. Rola powstania wielkopolskiego w walce narodu polskiego o powstrzymanie niemieckiego «parcia na wschód» / A. Czubiński // Przegląd Zachodni – 1968. – nr. 5/6. – S. 55-78.
6. Czubiński A. Rola Wielkopolski i Poznania w rozwoju polskiego ruchu narodowowyzwoleńczego w zaborze pruskim oraz w kształtowaniu zachodnich i północnych granic odrodzonego państwa polskiego (1918-1921) / A. Czubiński // Przegląd Zachodni. – 1974. – nr. 5/6. – S. 41-82.
7. Kronika Miasta Poznania. – 1998. – nr. 4.
8. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 260 (12 listopada).
9. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 261 (13 listopada)
10. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 262 (14 listopada)
11. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 263 (15 listopada)
12. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 264 (16 listopada)
13. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 265 (17 listopada)
14. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 266 (19 listopada)
15. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 267 (20 listopada)
16. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 268 (22 listopada)
17. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 270 (24 listopada)
18. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 275 (30 listopada)
19. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 277 (3 grudnia)
20. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 279 (5 grudnia)
21. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 281 (7 grudnia)
22. Kurier Poznański. – 1918. – nr. 287 (14 grudnia)
23. Rządowski L. Wielkopolska pod władzą Rad Robotników i Żołnierzy oraz Naczelnej Rady Ludowej w roku 1918/ 19. Zesz. 1 / L. Rządowski. – Środa Wielkopolska: Spółka Wydawnicza St. Malicki i Ska w Środzie, 1934. – 64 s.